

VII. fejezet

Az 1993-ban meghirdetett román közoktatási reform és a reformot követő időszak értékelése

Részletek *A tankönyvkiadás sajátos kérdései kisebbségi helyzetben* című tanulmánykötetből (A és B pont), illetve a *Magiszter* folyóiratban, 2004 őszén megjelent *Kísért a múlt* c. írásból (C pont)

A) Az 1993–1997-es időszak

A román tanügyminisztérium a Nemzetközi Újjáépítési és Fejlesztési Bank segítségével, hazai (román) és külföldi szakemberek bevonásával, hároméves tervezői munka eredményeként kidolgozta a közoktatás reformtervezetét. A tervezet román neve: *Proiectul reformei învățământului preuniversitar din România*. Kiindulópontként a román társadalom szerkezetének fejlesztése (evolúcia) és az oktatási rendszer fejlesztése közötti összhang megteremtése szerepelt.

A román oktatás 1993-ban kiadott Fehér Könyvében (*Cartea Albă a învățământului din România*) a következő prioritásokat fogalmazták meg:

- az általános (alapszintű) oktatás biztosítása 16 éves korig;
- az oktatás tartalmának modernizálása, a tantervek, a tankönyvek és az értékelési modellek szintjén;
- a tanárképzés és -továbbképzés átszervezése a reformhoz szükséges kompetencia megteremtésére;
- a szakoktatás átszervezése (A szakoktatás román elnevezésében – *învățământ tehnic, vocațional* – a *vocatio* szó az elhivatottságot igénylő életpályákra utal – a művészeti, sport, illetve az egyházi iskolákban történő képzésre, „új” romániai magyar szóval: *vokacionális oktatás*. Az 1999-es törvény magyar fordításában a *hivatási ágazat* terminus szerepel.) Az átszervezésnek úgy kellett megtörténnie, hogy elkerülhetővé váljék a szűk specializálás, biztosítva legyen egy szélesebb általános képzési alap, és a szakoktatási programok a közoktatás XI. évfolyamától kezdődjenek (az addigi IX. osztály helyett);

– piaci feltételek megteremtése a tankönyvkiadásban, az állami monopólium megszüntetése, a tankönyvbeszerzéshez szükséges anyagi alapok átirányítása az iskolák részére;

– az oktatás (túlzottan) központosított adminisztratív és finanszírozási rendszerének lebontása (*descentralizare*) és a tanfelügyelő-ségek, iskolák és pedagógiai központok (*casele corporului didactic*, szó szerinti fordításban: *pedagógusok háza*) hatáskörének kiterjesztése;

– az állami és magánoktatási intézmények akkreditálási és értékelési rendszere, új mechanizmusának létrehozása;

– a taneszközök, iskolaépületek, felszerelések finanszírozási alapjainak megteremtése, a befektetések növelése e téren.

A reformtervezet a stratégia megvalósítására a következő fő célokat tűzte ki:

1. az elemi és középfokú oktatás minőségének javítása, a tantervek és tankönyvek tartalmának modernizálása, a tanárképzés és -továbbképzés átszervezése, az értékelési és vizsgáztatási módok átalakítása;

2. a középfokú szakoktatás átszervezése;

3. a finanszírozás és az iskolairányítás hatékonyságának növelése.

A program költségeit 73,5 millió dollárra becsülték, ebből – 20 éves lejáratú kölcsön formájában – 50 millió dollárt a Nemzetközi Fejlesztési és Újjáépítési Bank, 23,5 millió dollárt pedig a román kormány fizet.

A tervezetet, a céloknak megfelelően, három részre osztották.

1. *Az alap- és középfokú oktatás minőségének növelésére* a következőket tervezték:

– Új tantervek készítését és bevezetését az I–XII. osztályokban (254 tanterv megvalósítása 1994 és 1998 között, 3,2 millió USD). Ennek érdekében a minisztérium létrehozta az Országos Curriculum és Tanárfelkészítő Tanácsot (*Consiliul Național pentru Curriculum și Pregătirea Profesorilor*), amely (a különböző tantárgyaknak megfelelő) 55 munkacsoport tevékenységét volt hivatott összehangolni és irányítani. A tervezetben 254 tantárgy tantervét említették.

– A tanárképzés átszervezését (megvalósítás: 1994 és 1999 között, 6,2 millió USD), beleértve a tanítók képzésének meghosszabbítását (főiskolai szintű tanítóképzést).

– A pedagógiai központok szerepkörének kiterjesztését, melyek a felsőoktatási intézményekkel együtt megszervezik a tanártovábbképzést, az új programok és tankönyvek bevezetését az értékelési és vizsgáztatási rendszer átalakítása érdekében. A tervezet első fázisában csak a nagyobb régiók pedagógiai központjainak (Bukarest, Brassó, Kolozsvár, Craiova, Iași, Temesvár) fejlesztését tűzte céljául. Ezzel egyidejűleg tervbe vették a kísérleti iskolák számítógépekkel és programokkal való ellátását. (A *școli pilot* román megnevezés az új pedagógiai módszereket kipróbáló, bevezető iskolát jelent. Az 1999-es tanügyi törvény magyar nyelvű változata a *mintaeység* szót használja).

– A közoktatás értékelési és vizsgáztatási rendszerének fejlesztését (megvalósítás: 1994 és 2000 között, 6,8 millió USD). Munkacsoportok létrehozását tervezték, amelyek a tanterves, továbbképzési és tankönyves csoportokkal párhuzamosan dolgoznak. A csoportok által elkészített terveket az Országos Értékelési és Vizsgáztatási Tanács (*Consiliul Național de Evaluare și Examinare*) hagyja jóvá. Tervezték, hogy a tanács 1997 után átalakul olyan hivatallá (*Serviciul Național de Evaluare și Examinare*), amely a fejlesztés eredményeként elkészített egységes teljesítményszintek (standarde naționale, szó szerint: nemzeti szabványok) és értékelési kritériumok használatát biztosítja.

– Az új tanterveknek megfelelő tankönyvek készítését, nyomtatását és elosztását (megvalósítás: 1994 és 2000 között, 47,2 millió USD). A tankönyvek pedagógiai, didaktikai minőségét Az Országos Tankönyvjóváhagyó Tanács (*Consiliu Național pentru Aprobarea Manualelor*) hivatott szavatolni. A tankönyvek kiadására versenypályázat kiírásával szabadpiaci feltételeket kívántak teremteni. Ezekre a versenyeken csak kiadók vehetnek részt. A tervezet a könyvek elosztásában is tartalmazott újdonságot: az iskolák a tanulók létszámának és a tankönyv árának megfelelő értékű költségvetési összeghez jutnak.

A tervezet másik újdonsága a *tankönyvpiac* megteremtése volt. Bár a tervezet szövegében a tankönyvpiac fogalom szerepel, ez azonban nem tévesztendő össze a nyugati (vagy magyarországi) piacgazdaságban működő tankönyvpiaccal. Romániában ez az államilag meghatározott számú kiadvány közül választható (alternatív) tankönyv bevezetését jelenti: *a román nyelven folyó általános iskolai oktatás részére tantárgyanként három tankönyvváltozat (három-öt évre történő) iskolai használatának engedélyezését.*

A tervezet ismerteti a választás mechanizmusát: a nyolc hétig kiállított könyvek megtekintése után az iskola megrendeli a megyei tanfelügyelőségtől a tanár és tanuló (!) által választott könyveket. A minisztériumban összesített adatok alapján történik a tankönyvek országos megrendelése. A tervezetben körülbelül 175 cím nyomtatása szerepelt, ez összesen 20 millió példányt jelentett.

2. *A szakképzés tartalmi fejlesztésére irányuló tervek* (megvalósítás: 1995 és 1997 között, 2,3 millió USD) a modern piacgazdaságnak (és az Európai Unióhoz tartozó országok gyakorlatának) megfelelő foglalkozási standardokat meghatározva fogalmazzák újra a technológiai jellegű tantárgyak tartalmát, értékelési rendszerét. Ennek összehangolására létrehozták az Országos Foglalkoztatási Standardok és Értékelés Tanácsát (*Consiliul Național pentru Standarde Ocupaționale și de Evaluare*). A tanács a Munkaügyi, a Tanügyminisztérium, a szak-szervezetek és a vállalkozók képviselőiből áll.

3. *A vezetés és finanszírozás hatékonyságának növelése* (megvalósítás: 1994 és 1999 között, 6 millió USD) érdekében a Tanügy- és a Pénzügyminisztérium új megoldásokat dolgoz ki. Ez nemcsak a költségvetési források újrafogalmazását, hanem a pénzforrások bővítését (diverzifikálását), szakemberek képzését, a felhasználás hatékonyságának emelését, a felhasználók (iskolák) önállóságának és felelősségének növelését is jelenti.

A reform vezetésére a Tanügyminisztérium létrehozta a Közoktatás Reformjának Koordináló Egységét (román neve: *Unitate de Coordonare a Reformei Învățământului Preuniversitar, UCP*). Az öt évre tervezett iroda (1,8 millió USD) a tervezet alkalmazásának felügyeletét, a munkacsoportok létrehozását, a pénzügyi menedzselést, a felhasználás törvényességét, a különböző szereplők közötti összhang megteremtését biztosítja.

A Tanügyminisztérium és a Neveléstudományi Intézet (*Institutul de Științe ale Educației*) részvételével létrehozott Tervkoordináló Bizottság (*Comitetul de Coordonare al Proiectului*, ennek vezetője az UCP elnöke) hivatott biztosítani a tudományos tartalmak és kitűzött célok megvalósítását.

A tervezet minden részletének megvalósítása külföldi tanácsadó cégek segítségével történt. A reformkoordináló egység (UCP) a kanadai

Eduplus Management Group szakirányítását vehette igénybe 38 hónapig. Az oktatásfinanszírozás és -irányítás fejlesztési terveinek megvalósítása a brit kormány (Know How Fund) és a Soros Alapítvány közreműködésével történt (mindkét fél 400–400 ezer dollárral járult hozzá a tervezet kivitelezéséhez).

Az időszak eredményeinek román értékelése/bírálata

Az 1997-es értékelés (a Tanügyminisztérium és Neveléstudományi Intézet által 1997 februárjában elkészített tanulmány: A romániai reform stratégiája 1997 és 2000 között (*Strategia reformei învățământului din România*) a stratégia elemeiként a *gyorsítás* (*accelerare*), *áthatóság* (*infuzie*) és *szisztematikus* (*sistematic*) szavakat használja. Tehát a reformot az első három éve után (1994–1996) nem tartja megfelelően gyorsnak, áthatónak és átfogónak.

A szerzők a lassú reform veszélyei között a fékező tényezők megerősödését, a régi és új szerkezeti formák párhuzamos működését, a társadalmi elvárások és oktatási kínálat közötti fáziseltolódást, a költségek növekedését és az újító kedv csökkenését (*demobilizare*) említik.

A reform *áthatóvá tétele érdekében* „reformkultúra”, tehát egyfajta gondolkodási és cselekvési mód kialakításának szükségességét hangsúlyozzák. A tanulmány kiemeli a modernizációs központok (kutatóintézetek, tanárok és oktatáskutatók) tényleges bekapcsolódásának szükségességét mint megoldásra váró problémát. A kutatás irányításában, levezetésében használható modellként említi Magyarország és Szlovénia példáját.

Az elemzés a *hatékonyság növelése érdekében* megoldásokat javasolt:

- a helyi tartalmi fejlesztések, alternatív elképzelések támogatása (itt jelenik meg a helyi tanterv – *curriculum local* – fogalom is);
- az innovációs központok (Neveléstudományi Intézet, tanfelügyelőségek, pedagógiai központok, Központi Pedagógus Könyvtár, szakmai szerveződések stb.) elektronikus világhálózatba való kapcsolása;

– a képzési formák változatosabbá tétele (tanárok, szülők, szak-szervezetek képviselői, gyermekvédelemmel foglalkozó szakemberek és orvosok stb. részére);

– az eredmények állandó és rendszeres mérése.

A tanulmány a *szisztematikus reformot (reforma sistematică)* mint a teljes oktatást érintő, átfogó, mélyreható folyamatot írja le (neveléspolitikai paradigmaváltásként), megkülönböztetve az egyszerűbb törvénykezési vagy tanterves reformfolyamattól. Egy ilyen folyamatot rövid távon nem tart megvalósíthatónak a politikai kultúra, a régi rendszerben kialakult sztereotípiák, az állami monopólium továbbélése, pénzügyi források hiánya stb. miatt.

Értékelés magyar/nemzetiségi szempontból (1993–1997)

Az oktatási reformtervezet nem tett említést a romániai nemzetiségek nyelvén folyó oktatásról. Ilyen szempontból pontosan tükrözi a nemzetállamban való gondolkodást, mely egyik jellemzője az 1920 utáni román (oktatás)politikának. A romániai oktatás ügyét mint nemzeti prioritást kezeli, olyan rendszerként, melynek nyelve a román.

1997-ig a reform egyértelműen csak a román nyelvű oktatás részére hozott újat. A kisebbségek részére felvillantott lehetőségek: „a választható tankönyvek lefordíthatók a kisebbségek nyelvére, ha...”, „elvileg megírhatók magyar (más, nem román) nyelven is tankönyvek, de...”. Az ok ugyanaz, mint amit a reformtervben a „gátló tényezők” címszó alatt is olvashatunk: a régi struktúrák, szereplők és gondolkodásmód továbbélése. A tervet nevezhetjük európai szintűnek, a kivitelezés még erősen kelet-európai.

A stratégia – magyar szempontból is – legjelentősebb része a központosított irányítás lebontása (decentralizáció), a helyi jellegű kezdeményezések megerősítése. A helyi tényezők sorában a tanfelügyelőségeket, pedagógiai központokat és az iskolákat említi. Ez jól hangzik a külföldi (például a világbanki) szakemberek fülének, de a hazai valóságot ismerő számára félmegoldásnak tűnik. A centralizált rendszerből öröklött gondolkodásmód és az ennek megfelelő cselekvési sablonok/sztereotípiák az irányítás közép- és alsó szintjén ugyanúgy tovább élnek, mint a felsőbb szinteken.

A tanfelügyelőségek esetében 97-ig nem történt funkcióváltás, ezek munkája nem segítette elő a gyors minőségi és szerkezeti változásokat. A megyei tanfelügyelőségeken létrehozott reformügyi tanfelügyelői szerepkör „illetékes elvtárs” modellként működött. Minden megyében egy-egy tanfelügyelő (rendőri szakzsargonban: *egy-egy fő*, itt azonban sokszor a *fő* hiányzott) „kezelt” a reformügyeket, így ezek csak papírok, körlevelek, átiratok szintjén maradtak. A többi tanfelügyelő: „nem reformos”. Ők jobb esetben ismerték a tantárgyukkal kapcsolatos újdonságokat, de nem az egész fejlesztési folyamatra vonatkozóan. Ez volt különben a tervezet egyik nagy hiányossága is: tantárgyi szintre bontva próbált az oktatás minőségére hatni (az 55 tanterves bizottság mindegyike a saját tantervét „szabta újra”).

Magyar szempontból csak a többségi magyar lakosságú megyék intézményei (tanfelügyelőségek, pedagógiai központok) és az önálló, magyar tannyelvű iskolák adhattak volna teret a tartalmi fejlesztés kidolgozására, kutató-, kísérletező munkára. (A tehetetlenség, a beidegződések ezekben a megyékben, intézményekben is működtek, így példaértékű kezdeményezésre nem került sor.) A magyar ajkú diákok nagy része azonban valamely román iskola magyar tannyelvű tagozatán tanul, és nem a többségi magyar lakosságú megyékben. Ezekben az iskolákban nem adódtak/adódnak lehetőségek arra, hogy a magyar diákok oktatásának megfelelő iskolai tanterv készüljön. Nem létezett olyan felsőbb iroda, mely jóváhagyhatta volna a magyar oktatás sajátos tanterveit, így nem készülhettek e tanterveknek megfelelő tankönyvek sem. A reformtervezet sok kérdésre nem adott választ.

Ezt a reformtervet nem bocsátották nyilvános vitára, még csak nyilvánosságra sem hozták időben. Emiatt az oktatási rendszer képtelen az önszabályzásra (*capacitatea sistemului de autoreglare*). Az ösztönös és tudatos szinteken is működő önszabályozó (vagy önvédelmi?) kapacitás nagyobb volt 1990 előtt, amikor a kirívóan értelmetlen intézkedések hatására a tanárok, tanítók, szülők és diákok hamarabb megtalálták a járható utat, az önálló cselekvési módot.

B) Irány- és sebességváltás 1998-ban

1998-ban új miniszter és új, a kisebbségi oktatásért felelős államtitkár került a Nemzeti Nevelésügyi Minisztériumba. A miniszter rendeletek sorozatával gyorsította fel az addig döcögő reformszerkezetet. Ennek köszönhetően az 1998/99-es tanév valóban „átmeneti” év volt, a közoktatásban egyszerre legalább háromféle tanterves és tankönyves szerkezet volt érvényben. A célt az oktatási reform gyors végrehajtásában határozták meg. A rendeletekkel újraszabott reform alapvető célkitűzéseiben nem tért el a tervezetekben megfogalmazottaktól, de másként hangsúlyozott, és ami a leglényegesebb: a történéseket nem egy távoli jövőbe helyezte, hanem mindent azonnali bevezetésre javasolt (*Reforma învățământului, acum*, Tribuna Învățământului, 1998. január).

Néhány e rendeletek közül, időrendi sorrendben és a teljesség igénye nélkül:

1. Az új „tankönyvpolitika” (*Noua politică a manualelor școlare*, ordin nr. 3279/17.02.1998) néven kiadott rendelet intézkedik a Tankönyvek Országos Bizottságának (*Comisia Manualelor Școlare*) létrehozásáról. Nem változtat a jelenlegi tankönyvpályázati rendszeren, azt a VII. osztályos tankönyvek kiírásáig működteti, de kilátásba helyezi, hogy a VIII.-os tankönyveket már más kritériumok alapján fogadják el, az új tanterveknek megfelelően (ez nem történt meg).

2. A 3359/6.03.1998-as rendelet a kisebbségek oktatásáért felelős államtitkárság feladatait határozza meg. Ennek az államtitkárságnak a hatáskörébe utalja a nemzeti kisebbségek nyelvén folyó oktatás reformját (*reforma educațională în învățământul minoritar*) és az oktatás-kutatási tevékenységet is.

3. A 3330/25.02.1998-as számmal a miniszter elrendeli a Nemzeti Alaptanterv (*Curriculum Național*) elkészítését és bevezetését az 1998/99-es tanévvel kezdődően.

4. A 3593/22.04.1998-as számú rendeletben a miniszter „utasítja” a tankönyvszerzőket, hogy – európai modell szerint – készítsenek közös tankönyveket a szomszédos országok szerzőivel.

(Külön tanulmányt érdemelne a néhány európaibbnak tekinthető, 1999-ben kiadott középiskolai történelemkönyv fogadtatása: általános felháborodást váltottak ki és parlamenti interpellációk sorát indították el, mert nem hangsúlyozták kellően a korábban „megszokott” történelemszemléletet.)

5. A 3578-as számú miniszteri rendelet felhatalmazza a minisztérium főosztályát, hogy kezdeményezzen együttműködést a tankönyvek közös szerkesztésére és kiadására azokkal az országokkal, amelyekkel van érvényes megállapodás az iskolai bizonyítványok honosításáról. A rendelet meg is nevezi Magyarországot és Ukrajnát.

6. A 3693/11.05.1998-as rendelet *főiskolai szintre (la nivelul colegiilor universitare)* emeli a tanítóképzést.

7. A 3987/16.06.1998-as számú rendelet az új tanévre vonatkozó intézkedéseket véglegesíti. Eszerint, a szeptember 14-én kezdődő 98/99-es tanév szemeszterekre oszlik; érvénybe lép a Nemzeti alaptanterv, melyet a minisztérium és az *Országos Reformtanács (Consiliul Național pentru Reforma Învățământului)* hagy jóvá; az I–V. osztályokban az oktatás az új kerettanterv szerint történik (noul plan-cadru), amelyet a későbbiekben közöl a minisztérium; a VI–VIII. osztályokban az oktatás a régi-új reformtantervek szerint, az új kerettantervekből „*ihletődött*” (*ameliorări inspirate*) javításokkal történik; a IX. osztályban, amely az általános oktatás ötödik, befejező éve lesz, a kerettanterv szerint készült tantervet kell használni, a X–XII. osztályokban pedig a régi (a reform előtti) tantervek maradnak érvényben. A tankönyvhasználat többé-kevésbé megfelel a fenti tanterves szerkezetnek, azzal a különbséggel, hogy még nem készült egyetlen, az új kerettantervnek megfelelő tankönyv sem. A tantárgyakat műveltségi területek váltják fel. Újdonságként bevezették az elemi osztályokban a minősítéssel történő értékelést.

Következtetés

A számos, sokszor egymásnak ellentmondó rendelet és az 1998-ban *kézi vezérlésűvé* váló reform az eredetileg tervezettel ellentétes hatást ért el: lehetetlenné tett minden kezdeményezést, elkedvetlenítette a tanárokat, áttekinthetlenné téve a tartalmi sza-

bályozást és a közoktatás tartalmi fejlesztési tervét. Az 1993 és 1999 között zajló reformkísérlet módszereiben emlékeztet a Ceaușescu-korszakra, amikor felülről elrendelték, hogy milyen alulról jövő kezdeményezések szülessenek meg. Az eredmények – ahogy az előbb említett korszak eredményei is – csak hosszabb távon válnak mérhetőkké, értékelhetőkké. Az azonban már ma is megállapítható: az *oktatásirányítás átmeneti korszakának* is meglesznek, megvannak az áldozati generációi.

A program közzétett változatainak feltűnő hiányosságaként említhetjük, hogy nem adott betekintést a 2000 (tehát a világbanki kölcsön felhasználása) utáni tervekbe (valószínű, hogy nem is készültek távlati tervek). A tanárok nem tudhatták, hogy folytatódhat-e az oktatás demokratizálása, hogyan teljesedik ki a reform, milyen lesz a helyi közösségek és az iskolák kapcsolata, marad-e az ingyenes tankönyvrendszer, vagy létrejön a valódi tankönyvpiac. Ezek az újabb megválaszolatlan kérdések a magyar nyelvű oktatás fejlesztésének további tervezését is lehetetlenné tették.

C) A 2000 utáni időszak tankönyvellátási gyakorlatának bírálata

Foglaljuk össze röviden, néhány pontban, hogy miben tekinthető diszkriminatívnak, a közpénzekkel való felelőtlen bánásmódnak a minisztérium mai tankönyvellátó rendszere, és a gyakorlat miatt emlékeztet *késértetiesen* a nem olyan távoli *múltra*.

1. Az új tantervnek megfelelő (1–2. és 9. osztályos) anyanyelvű tankönyvek hiánya, illetve féléves-éves késése.

2. A változatlan tanterv szerint (a 10. osztály számára) készülő ingyen használatú könyvek hiánya, illetve féléves-éves késése.

Meg kell említenünk, hogy ebben az évben teljesen logikátlanul a magyar nyelv és irodalom új (módosított) tantervét a 7., 8. és 9. osztályban vezették be, az 5–6.-ban maradt a régi. A minisztérium nem utasította az érvényes tankönyvek kiadóit, hogy az új tantervnek megfelelően dolgozzák át tankönyveiket (vagy új pályázatot kellett volna kiírni). Erre bőven lett volna idő, mivel az új tanterv változatokat éppen két éve véglegesítette az országos szakbizottság. A szaktanárok most egyszerűen tehetetlenek azokkal a tartalmi törésekkel,

hiányokkal, amelyeket ez az ésszerűtlen késlekedés és eljárás okozott. A 9.-es tankönyv pályáztatása csak az oktatási hatóság belső csatornáin történt meg, nem a sajtó nyilvánosságában.

3. A pályázati rendszer akadályozza a jó minőségű és tartós tankönyvek előállítását: a pályázati feltételeknek köszönhetően sok esetben a könyv ára még egy olcsó nyomtatás árát sem fedezi. Ezek az árak nem a valós előállítási költségeket fedezik, azért születtek, mert egyes kiadók a többi kiadó piacról való kiszorítására törekszik, és miután ez sikerül, az árait már korlát nélkül diktálhatja. Néhány kiadó 7, 12 ezer (színes elsős, másodikos könyvek) vagy 16 ezer lejes (középfiskolai) tankönyvvel (mai árban: 0,7 és 1,2 lejes, illetve 1,6 lejes árral) nyújtotta be a pályázatát, mert felismerte, hogy a pályázati kiírás feltételrendszere ezt megengedi, és ezáltal egyedül, versenytársak nélkül maradhat a piacon a könyvével. Így számos, a minőség szempontjából kifogástalan tankönyvet sikerült kizárni a versenyből, megakadályozni azok iskolai használatát.

4. A gyakorlat tehát lehetőséget teremt a tisztességtelen piaci versenyre, bátorítja azt, előnyben részesíti a tisztességtelen módszereket használókat.

5. A szakoktatás anyanyelvű tankönyveinek teljes hiánya: az elmúlt tizenöt évben az oktatási minisztérium egyetlen magyar nyelvű szakoktatási tankönyvet sem rendelt. Az egyik minisztériumi illetékes egy, a közelmúltban lezajlott tanácskozáson (Szováta, 24. október 2.) arra hivatkozott, hogy 300, 500 példányban a román kiadóknak *nem érdemes* magyarra fordíttatni a tankönyvet. Az eszébe sem jutott, hogy a minisztérium pályázatot írhatna ki magyar nyelven megírt szaktankönyvekre, melyeket már nem kell román nyelvre fordítani, vagy alkalmazhatná a pozitív diszkrimináció elvét, és a kisebb példányszámú kiadásnak megfelelő árat ajánlana a szaktankönyvekért. A szülő tehát, amikor szakiskolába vagy szakközépfiskolába íratja a gyermekét, eleve lemondhat a magyar tankönyvről. És a diák valószínűleg lemondhat a magyar szaknyelv megismerésének a lehetőségéről is, ugyanis a szakiskolákban, középiskolákban a képzett, szakmáját anyanyelvén is jól ismerő szaktanár ritka, mint a fehér holló.

6. A minisztérium tankönyvellátási gyakorlata figyelmen kívül hagyja a tanár és az iskola (pedagógus-, diák- és szülőközösség!)

választáshoz való jogát. A 93-ban meghirdetett oktatási reformnak (*Cartea albă a reformei învățământului preuniversitar din România*) az egyik vezérelve éppen a tanár jogáról szólt, mely szerint hozzászólhat a munkáját érintő kérdésekhez. Ez a közel ötven évig (1948 és 1993 között) megvont jog most ismét csorbát szenved, hisz sem az egyre gyakrabban sebtében összefércelt tantervek nem kerülnek széles körű megvitatásra, sem a tankönyvek ingyenes iskolai használatra való megrendelése nem történik a tanító, a tanár megkérdezésével (ezt támasztja alá a 2003 nyarán, a 9. osztályos tankönyvek megrendelésekor alkalmazott eljárás).

7. Megakadályozza a jó minőségű tankönyvek bemutatását. Bár utólag jóváhagyták azokat a pályázatra beküldött tankönyveket is, melyek a minőség szempontjából kifogástalannak bizonyultak, a bemutatóra csak a minisztérium által kiválasztott, a lehetetlen árkövetelményeknek megfelelő könyveket rendelték meg. A tanárok az iskolakezddésig nem ismerhették meg a többi, számos esetben a megrendeltnél jobb, szebb tankönyvet.

8. A tanító vagy tanár a választáskor nem ismerheti meg a magyar nyelvű könyvet, csak annak a román változatát. Azt, hogy abból születik-e egyáltalán magyar változat, vagy hogy milyenre sikeredik a fordítás, nem tudhatja. Mivel a fordítások a legtöbb esetben – a minisztérium jóvoltából – a tanévkezdés után születnek, a megfelelő nyelvi, stílári, terminológiai ellenőrzésekre nem marad idő.

9. Az eljárási hibák, melyek a fordításokra szánt időt a szükségesnél rövidebbre csökkentik, hozzájárulnak a nyelvi erózióhoz, a magyartalan stílus, szórend és a hibás szakterminológia terjedéséhez. A fordítót *prima vista* fordításra kötelezik a kiadók, olvassa a román mondatot és írja is a magyart. Mire leírta, a gépelő már veszi is el a lapot, adja a tördelőnek, két hét múlva pedig a könyv a nyomdában van. Mindez azért történik, mert az illetékes, aki a minisztériumban a szerződést megköti, azzal a feltétellel fizeti ki a könyvet, ha a szerződéskötés után hat-nyolc héttel a könyv az iskolába kerül. (A kevésbé tájékozott olvasónak azt is el kell mondanunk, hogy a tankönyvek fordítása már a nyár folyamán megrendelhető lett volna, ám akkor az *illetékesek* jól megérdemelt nyári szabadságukat töltötték. A cikk megírásának napján, október 12-én még nem köttettek meg a szerződések a magyar tankönyvekre, a fordítást és szerkesztést viszont legkésőbb

november 20-ig le kell adni, nyomdakész állapotban!) Nemcsak a szöveg fordítása követel időigényes, gondos munkát, hanem a térképek, képek, grafikonok átdolgozása is. Idő hiányában azonban a térképek román helységnevekkel, szöveggel jelennek meg. Így válik az Erdélyi-szigethegység Nyugati Kárpátokká, így lesz Désből Dézs stb.

10. Az eljárás nem veszi figyelembe a tanár információhoz való jogát: *a)* a minisztérium nem értesíti a tanárt vagy az iskolát arról, hogy az általa választott könyvet megkapja-e vagy sem; *b)* arról, hogy mikorra várható a választott tankönyv kiszállítása; *c)* hogy mit kér, ha az általa választott könyvnek nem készül magyar változata; *d)* az információ parancs, utasítás formájában érkezik felülről lefelé anélkül, hogy a válasz, a tájékoztatás kötelező lenne az irányító hatóság részére is.

11. Meggátolja a magyar nyelvű tankönyvek iskolai bemutatását. Az idei bemutatón a magyar nyelven megírt, jónak megítélt és engedélyezett tankönyvek nem kerülhettek bemutatásra, így a legtöbb tanító, tanár nem is értesült ezeknek a könyveknek a meglétéről.

12. Nem teszi közzé a hosszú távú terveket (ha születnek ilyenek), nem tájékoztatja a kiadókat, tanárokat időben arról, hogy milyen tanterves változásokat tervez, a változásokról nem kéri ki a szakmai szervezetek, a tanárok, iskolák véleményét.

13. Felelőtlenül bánik a közpénzekkel. Erre számos példa utal, ezek közül egy: a jó minőségű magyar nyelvű számtantankönyvet nem rendelték meg az elsősök számára, mert a kiadó 24 ezer (2,4 új) lejes áránál olcsóbbnak tűnt valamelyik román kiadó 12 ezerért (1,2 lejért) ajánlott számtankönyve. Ősszel, tanévkezdés után a 12 ezer lejes román nyelvű számtankönyvet – *A magyarra fordítás költséges!* indokkal – közel 70 ezer (7 új) lejért megrendelik négy évre előre.

14. Nem ellenőrizhető, hogy az anyanyelvű könyveket milyen kritériumok alapján rendelik meg az iskolák számára. Nincs semmilyen ellenőrzési lehetőség, és ez a hiány visszaélésekre adhat alkalmat.

15. Az eljárással az iskolákba nem kívánt, a tanárok által nem rendelt és a diákok által nem használható tankönyvek kerülhetnek (erre a 2003-as tanévre rendelt könyvek szolgáltattak számos példát).

16. Nem teszi lehetővé a hibák menet közbeni korrigálását. Amit egyszer nem rendeltek meg, vagy hibásan rendeltek, azt a következő években már nem rendelik újra.

17. Személyek hangulatától, érdekeitől függő döntések születhetnek, mert nincs egy mindenki számára betartandó rendszer, eljárásorozat.

18. Olyan tisztviselők, igazgatók, vezérigazgatók is dönthetnek, akik valamelyik kiadónak kedvezhetnek (több információ arra utal, hogy a könyveket megrendelő közhivatalnok valamely kiadó igazgatótanácsának tagja). A döntéshozók stílusa, hangvétele, munkamódszere nem egyeztethető össze az állami hivatalnoki státussal.

19. A gyakorlat „nem tekinti” kötelezőnek a törvény betűjét mindenki számára: az ingyen használatú tankönyveket az illetékesek nem rendelik meg a közoktatás minden tanulója számára, különbséget tesznek a román nyelven, illetve az anyanyelvükön tanuló diákok között, ezzel akaratlanul is arra ösztönzik a szülőket, hogy írassák román tannyelvű iskolába gyermekeiket.

20. A tankönyvellátás mai rendszere a közoktatási reformmal ellentétes irányba ható intézkedések sorozataként értékelhető: visszaállítja az egytankönyves rendszert, a beszerzési eljárásban csak az olcsó, kapkodva összeállított tankönyvek lehetnek sikeresek.

21. Hátrányos helyzetbe hozza a magyar tankönyvek kiadóit, illetve a minőségi tankönyveket készítő román kiadókat is. A tankönyvtervezés, -írás, -szerkesztés, műszaki szerkesztés olyan folyamat, amely nem végezhető *ad hoc*, „*beugrás*” rendszerben, és ehhez hasonlóan a tankönyvfordítás sem. Az oktatási főhatóság eljárásrendszere nem kedvez a felkészült, rutinos, jól tervezett munkának. Egyidejűleg rendelnének meg 20–30 címet, az elkészítési határidőkre nem engednek meg hat hétnél többet, és a könyvek elkészülte után hosszú „munkaszünet” következne. Ilyen környezetben nem alakulhat ki életképes jó tankönyvszerkesztőség, a légkör nem kedvez a tankönyvírásnak és a minőségi oktatáshoz elengedhetetlenül szükséges tankönyvlektorálásnak sem. Egy fiatal tankönyvíró, szerkesztő és tankönyvbíró generáció kialakulása nélkül az erdélyi magyar tannyelvű oktatás az illetékesek kimondott, kimondatlan óhajának megfelelően csak kulloghat a román nyomában.

22. A pályázati feltételrendszer elriasztja azokat a magyarországi kiadókat, melyek vállalnák a romániai tanterveknek megfelelő könyvek készítését. Hallhatók olyan vélekedések is, hogy ez nem baj, nincs szükség magyarországi tankönyvekre. Ez a gondolkodásmód

azonban nagyon rövidlátó módon szemléli anyanyelvű oktatásunk érdekeit, és ellentétes azzal a naponta elhangzó igénnyel és követeléssel, hogy az integráció első lépése a magyar nyelv és a magyar kultúra közössége. Szükség van a magyarországi tankönyvekre is, hiszen három forrásból – a román nyelvből fordított, illetve az Erdélyben és Magyarországon magyarul megírt könyvek választékából – könnyebben lehetne minőségi oktatást tervezni. Továbbá: közösségünk szerzők és profi tankönyves műhelyek tekintetében is „szubkritikus”: nincs mindenre ember, nincs mindenre műhely, a meglévők jelentős része pedig belterjesen, azaz provinciálisan alacsony szinten dolgozik, kellő nyelvi és szakmai ellenőrzés nélkül.

23. Az eljárás nem teszi lehetővé a folyamatos tankönyvfejlesztést és a tankönyvkínálat bővítését, a hiányok pótlását. Amit egyszer elfogadtak – pénzügyi kritériumok alapján – és az iskolába küldtek, azt kicserélni, ahelyett mást kérni, beszerezni már nem lehet.

24. Nem veszi figyelembe a romániai nemzetiségek sajátos igényeit, a pályázatokat csak a román nyelv és kultúra szempontjai szerint írják ki, így nem kerülhet sor például magyar zenetankönyvek pályáztatására, iskolai használatára. Az idei kúrában is készültek román nyelven megírt, a román zeneirodalmon alapuló középiskolai zenei tankönyvek, és valószínű, hogy ezeket ismét fordításban fogják megrendelni a magyar nyelvű oktatás számára. A román nyelven megírt történelemkönyvekben nem tükröződik kellő mértékben a nemzetiségek történelme. A fordítás ezen nem segíthet. Az idegen nyelvek oktatása a román nyelv segítségével történik, a román nyelv és -irodalomkönyvek pedig zömmel a román anyanyelvű gyermekek számára íródnak, és nem a helyi igényeknek, sajátos helyzeteknek megfelelő módszerek figyelembevételével.

25. A hivatalnokok módszerei között gyakran találkozunk a demokráciában elfogadhatatlan eszközökkel, például hanyagságukat, felelőtlen vagy törvénytelen döntéseiket megpróbálják hamis állításokkal elfedni (például, hogy a fordítások miatt késnek a magyar nyelvű tankönyvek az iskolából), és azzal „zsarolják” a kiadókat, hogy ha nem sikerül néhány hét alatt elkészíteni és kiosztani a tankönyveket, akkor nem kapják kézhez a teljes költséget.

26. Számos alkalommal a felelős magyar tisztségviselők is bátorítják, illetve lehetőséget teremtenek a román döntéshozóknak arra, hogy felelőtlen, diszkriminatív döntéseket hozzanak.

27. A tankönyvhiányt generáló eljárásorozatnak, az *adnak – nem adnak* játéknak hasznélvezői is vannak: az ellenőrizetlen oktatási segédletek, munkafüzetek gyártói és terjesztői. A nyelvileg és szerkesztés szempontjából kétes értékű segédletek használatáért azonban az oktatási minisztérium nem okolható: ez a tanítóink, tanáraink felelőssége. Az iskolákat elárasztó *füzetáradatot* jó és szép tankönyvekkel vissza lehet és vissza is kell szorítani. Minden országban, minden oktatási rendszerben ennek van valamilyen szakmai felügyelete: ismeretes az ajánlott és a nem ajánlott tankönyvek és egyéb oktatási anyagok listája. Ilyen szerepet is szántunk volna az Erdélyi Tankönyvtanácsnak, de ilyen jogkörhöz semmiféle bátorítást nem kapott, inkább csak korlátozó figyelmeztetéseket. Igaz, a szaktanári közösségek szervezetlensége és a beidegződés miatt a folyamatos jogos elégedetlenség is megreked a helyi tanácskozásokon elhangzó méltatlankodásoknál, kifakadásoknál. Nagy szükség volna folyamatos elemzésekre, tankönyvbírálatokra az országos nyilvánossága előtt. A mostani tartózkodás vagy a félelem jele, vagy a lemondó beletörődés. Egyik sem jó jel.